

ГРА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОБДАРОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

В статті розглядається творча сутність ігрової діяльності, стверджується, що ігрова діяльність спрямована на розвиток обдарованості особистості.

Ключові слова: обдарованість, здібності, творчість, ігрова діяльність, форми культури.

ГРА – ЦЕ СВОБОДА

Справжня гра як форма культури, субстанціальною основою якої є родова творча сутність людини, характеризується такою ознакою як свобода. Свобода – це те, що впливає із самої суті людського буття. В ігровій діяльності більше, ніж в будь-якій іншій, знаходить втілення ця людська сутність.

Властивість людини – її спрямованість у майбутнє. Ось тут і виникає проблема вибору, пошуків із багатьох існуючих можливостей, які зумовлені досягнутим рівнем історичного розвитку, тієї можливості, яка б найкращим чином відповідала власним потребам і цілям індивіда. В ігровій діяльності свобода вибору здійснюється найбільш повно.

Свобода в грі проявляється в тому, що індивіди вільно вибирають значущі для них ситуації і ролі. Це дає можливість їм краще проявити свою індивідуальність, реалізувати свої можливості, краще пізнати себе, визначити своє власне місце серед інших учасників. Як би вузько не була задана роль, в її межах завжди існує широкий діапазон індивідуальних засобів її виконання, тому ігрова діяльність – це завжди імпровізація, в результаті якої з'являються нові уявлення, нові засоби діяльності і спілкування, нова мова. Те, що в ігровій діяльності індивід задовольняє свою потребу в творчості, одну із самих суттєвих потреб людини, найбільшою мірою характеризує гру як діяльність, що виражає сутність людини.

Гра є привабливою тому, що вона є вільною діяльністю, в ній немає місця примушуванню. Грають, коли хочуть грати. Гра не диктується фізичною необхідністю, тим більше моральним обов'язком. Перша і головна ознака гри – наявність свободи. Тому ігрова діяльність є не тільки засобом адаптації людини до вже досягнутого рівня культури, але й засобом розпредметнення тих нових людських можливостей і здібностей, котрі у згорнутому вигляді існують в історичному досвіді. Гра як цінність, що повторюється і передається, є предметом культури, яким опосередковується спілкування. В результаті діяльності з цими предметами культури в процесі спілкування розкриваються їх нові сторони. Розпредметнення цих нових сторін предмета в результаті включення його у суспільні зв'язки виступає джерелом творчості.

Спілкування в ігровій діяльності – найважливіша детермінанта розвитку індивідів. Спілкування – це засіб, який виводить окремого індивіда на рівень із спільнотою, а через спільноту – на рівень соціуму, через соціум – на рівень з людським родом. І в цьому плані спілкування є засобом соціалізації. В ігровій діяльності воно виконує функцію взаємообміну інформацією між індивідами, до того ж кожний із учасників спільної діяльності вносить в неї свій унікальний досвід, завдяки чому утворюється загальний фонд інформації, який акумулює досвід кожного учасника сумісної діяльності. Цей загальний фонд ін-

формації є важливим засобом інформаційного збагачення особистості. В процесі спілкування діяльність не просто організується, але й збагачується, в ній виникають нові зв'язки і взаємини між людьми, які стимулюють появу нових властивостей у індивідів. Як підкреслював Б. Ф. Ломов, кожний акт спілкування призводить до тих чи інших змін кожного із учасників [11, с. 273].

Сумісна діяльність індивідів, їх згуртованість, єдність цілі розвивають у них ті здібності, які були приховані підспудно, тому відбувається їх примноження. Крім того, в акті взаємодії індивідів виникає щось нове порівняно із діями кожного окремого індивіда. Завдяки спілкуванню індивід отримує також можливість регулювати не тільки свою власну поведінку, але й поведінку інших людей, а разом з тим відчувати регуляційний вплив з їх боку. В цьому процесі здійснюється стимуляція і взаємна корекція поведінки. В умовах спілкування виникає і розвивається весь спектр людських емоцій, від емоційної напруги до емоційної розрядки.

ЕМОЦІЙНА ОКРАСА ГРИ

Для всіх форм ігрової діяльності спільним є те, що партнерів об'єднує діяльність, яка є надзвичайно привабливою для гравців. Не можна не погодитись з Й. Хейзинга, що в здатності гри доводити гравців до нестями криється сутність гри, її споконвічна якість. Позитивна емоційна окраса гри має важливе значення для розвитку творчих здібностей гравців.

Як відомо, емоційна сфера людини є одним із найважливіших факторів соціалізації. Відмічаючи значне місце емоцій в життєдіяльності людини і їх велику роль в процесі її соціалізації, психологи стверджують, що якщо засвоєний соціальний досвід не опосередковується емоційною сферою, то він не набуває для особистості статусу внутрішньої спонукальної функції, засвоюючись лише поверхово [5, с. 48]. Зауважимо, що емоційність – одна із основних структур мотивації поведінки і моральної свідомості, а тому певний ступінь емоційного розвитку індивіда безпосередньо співвідноситься із ступенем формування особистості. Не можна не погодитись з Б. І. Додоновим, який, досліджуючи емоційну сферу людини, зауважив, що «почуття кожного конкретного індивідуума накладають вирішальний відбиток на все його духовне обличчя, величезною мірою, визначаючи його соціальну, людську цінність» [5, с. 137].

Особливо динамічною і чутливою емоційна сфера є у підростаючої особистості. Розглядаючи рівні афективної організації поведінки як ступені розвитку емоційного контакту суб'єкта з середовищем, психологи визначають відповідність підлітковому віку рівня «експансії», тобто рівня активної адаптації до нестабільних ситуацій, коли афективний стереотип поведінки стає неспроможним. Ця особливість визначає зміст і напрямок соціальної активності підлітка, систему його соціальних реакцій і специфічних переживань. Рівень «експансії» створює афективний досвід успіхів і поразок, виробляє основу розвитку рівня вимог суб'єкта, його афективного самовідчуття «можу» і «не можу».

Афективна сфера особистості виконує важливу тонічну функцію. Ця необхідна для суб'єкта афективна стимуляція здійснюється як у ході безпосереднього розв'язання смислових завдань, так і в спеціальних аутоstimуляційних діях, в яких формується афективна потреба у враженнях ризику. Потяг до подолання небезпеки, який особливо виявляється у дітей та підлітків, знаходить відображення у любові до ігор з погонею, боєм, у реальному прагненні до пригоди, випробуваннях себе у небезпечних ситуаціях. У процесі психічного розвитку людина присвоює культурні психотехнічні засоби афективної стиму-

ляції цього рівня. Вони складають основу багатьох культур, ігор, як дитячих, так і дорослих, які дають учасникові безпосереднє реальне відчуття азарту.

В результаті контакту і сумісних ігрових дій між індивідами створюються відносини змагання, в яких елемент напруги займає особливо важливе місце. Напруга – це енергія сукупного суб'єкту, тобто така групова властивість, яка значно підсилює здібності індивідів що входять в ігрову групу. В процесі сукупної ігрової діяльності примножуються психічні і фізичні сили індивідів. Уже сам по собі суспільний контакт викликає напругу. Елемент напруги зростає по мірі того, як гра набирає характеру змагання.

Прагнення перевершити інших, бути першим і на правах першого удостоїтись почесностей, тобто те, що називають агональністю, закладено в самій природі людини, в її інстинктах. В фундаменті агонального характеру ігрової діяльності лежить антитетична природа самого суспільства. Весь людський світ організований за протилежностями дуалістичної структури, в фундаменті якої лежить міжстатевий розподіл. Антитетичне породжує агональне або агоністичне. Колективна гра має переважно антитетичний характер, розігрується між двома сторонами. Змагальність, агональність – важлива ознака гри. Прагнення бути першим виражає себе в такій кількості форм, в якій суспільством надається можливостей. У всіх проявах змагання є гра, яка стимулює розвиток сил і здібностей індивідів. Гравець може віддаватись грі всією душею. Гра захоплює гравців, доводить їх до стану азарту. Азарт – це невід'ємна характеристика гри.

Слід відмітити, що одержання цього афективного суб'єктивного стану може відбуватися у різних видах діяльності, але найчастіше емоції азарту виникають в діяльності, в якій досягнуто те, що було бажаним. Як уже відмічалося, в процесі соціалізації у індивіда виникає потреба у переживанні сильних емоційних станів. Якщо в процесі діяльності досягнення цілі стає особистісно значущим для суб'єкта, то це може призвести до появи азарту в цьому виді діяльності, що позитивно впливатиме на формування творчих здібностей особистості. Це потрібно мати на увазі в організації учбового і виховного процесу. Якщо в процесі навчання індивід не може задовольнити потребу в сильних емоціях, то він намагається випробувати себе у інших, можливо, соціально небезпечних видах діяльності, що ми можемо інколи спостерігати у дітей підліткового віку.

Проведене нами анкетування 207 учнів київських шкіл (111 осіб жіночої статі, 96 осіб чоловічої статі) підліткового та раннього юнацького віку (13-16 років) дозволило зробити висновки, що навчально-виховний процес не забезпечує певну частину емоційних потреб старшокласників. Так, вважають себе азартними 56,8% усіх опитуваних (64% юнаків і 49,6% дівчат). Проте тільки 2,14% юнаків зазначили, що у них азарт з'являється у всіх видах діяльності, якими зони займаються. Цікаве співвідношення спостерігається у питанні виникнення азарту у таких соціально нерівнозначних видах діяльності, як процес навчання та карточні ігри. Так, виникнення азарту відмічають у себе в процесі навчання 6,06% юнаків і 7,5% дівчат, у карточних іграх відповідно 17,04% юнаків і 12,14% дівчат. Лише 10% юнаків та 10,8% дівчат відповіли, що азартні ігри їх не приваблюють; 28,2% юнаків і 36% дівчат – азартні ігри приваблюють ситуативно – не всі ігри і не завжди; 61,8% юнаків і 53,2% дівчат приваблюють азартні ігри.

Треба зазначити, що невирішеність конфліктів підліткового віку, пов'язаних з незадоволенням певних емоційних потреб – потреба, зумовлених

рівнем «експансії», може призвести до початку процесу десоціалізації особистості – гіперфункції рівня експансії і формування ігрової залежності. Попередження конфліктів у підлітковому віці, пов'язаних з особливостями розвитку емоційної сфери, потребує цілеспрямованої роботи психологів і педагогів. Н. П. Фетіскін пропонує для емоційного забезпечення учбової діяльності цілеспрямоване включення емоціогених компонентів у структуру урока, що допоможе нейтралізувати монотонію і активізувати пізнавальну діяльність учнів. Зміст емоціогених компонентів повинен мати пізнавально-тематичний, а не абстрактно-розважальний характер, емоційне забезпечення повинно будуватися з урахуванням провідної діяльності і психологічних новоутворень особистості. Дуже важливим є організація колективного переживання і наявність ситуаційної змагальності. Використання активних форм навчання, уроків-ігор, організація змагань, конкурсів, створення ігрових асоціацій підлітків, надання підліткам роз'яснювальної інформації щодо проблеми формування ігрової залежності також допоможе попередженню конфліктів, пов'язаних з особливостями розвитку емоційної сфери у підлітковому віці.

Отже, в людинотворчій функції гри виявляється її сутність, її небуденність, її відмінність від всього того, що не є гра. Саме людинотворча функція є свідченням того, що суспільство не може обійтись без гри, що без ігрової діяльності культура взагалі неможлива. В цьому розумінні гра в сучасному урбанізованому суспільстві – це вже не вся культура, це відособлена система ігрових форм культури. Дитина не може обійтись без гри, бо інакше вона не сформується як людина. Доросла ж людина може й не грати. Але ж чи може сучасна доросла людина не грати взагалі? Якщо гра – це та особлива форма діяльності, в якій індивід найкраще реалізує свою людську родову сутність, розвиває свої фізичні, духовні, творчі можливості, то не можна стверджувати, що доросла людина, обходячись без гри, нічого не втрачає. Але коли це так, то сучасне суспільство повинно компенсувати втрати ігрового елемента культури свідомою організацією ігрових форм діяльності, як це воно вже робить в інших випадках коли руйнуються ті чи інші форми соціалізації, що склались історично, або, наприклад, як це воно робить, компенсуючи втрати можливості нормального фізичного розвитку людини організацією спеціальних спортивних і фізкультурних занять.

В якості висновків зауважимо наступне. Аналіз творчої сутності гри спонукає до знаходження і організації необхідних способів включення індивідів на всіх вікових етапах життєдіяльності в організовану свідомо ігрову діяльність. Звичайно, що ці способи включення, як і самі форми ігрової діяльності, будуть значно відрізняються в залежності від вікових стадій соціалізації. Для подальшої розробки та вивчення цієї проблеми може бути плідною культурно-діяльнісна концепція соціалізації, в рамках якої в онтогенетичному аспекті визначено такі особливості рівнів системи ігрових формоутворень людини [16, с. 30-33]:

І. Система ігрових форм культури первинної соціалізації. Особливості цієї системи формоутворень людини полягають в тому, щоб забезпечити засвоєння індивідом всезагального людського досвіду, людських засобів діяльності і спілкування на етапі дитячого віку. В психології ця система формоутворень культури досліджена найбільше, хоча тут є багато не вирішених проблем. Зокрема, ми звертаємо увагу на особливості ігрової атрибутики. Шаблонність і стандартність предметів, з якими грають діти, диктують стандартні дії, і отже, стандартний характер мислення і т. ін. Оскільки питання ігрової атрибу-

тики зачіпає виробничу сферу, то це свідчить, що соціалізація індивіда є турботою не одних тільки-но вихователів, а також всього суспільства.

2. Система ігрових форм культури підліткового віку. Сила, з якою підліток прагне потрапити в ігрові групи утворення, великий його потяг до ігрових організацій, свідчить, що в них підліток задовольняє багато своїх потреб, які він не може задовольнити в буденному житті. Практика дає нам позитивний виховний досвід використання ігрових груп, які розраховані на схильності і звички підліткового віку (бойскаутизм). Як першочергове завдання постає необхідність вивчення особливостей ігрових дитячих об'єднань, закономірностей їх формування і функціонування. Важливим є аналіз використання дитячих ігрових об'єднань як фактора розв'язання проблем, викликаних критичними життєвими ситуаціями, які зумовлені віковими особливостями підлітків.

3. Система ігрових форм культури на етапі професійної діяльності людини, складає третій рівень ігрових форм як формотворень людини. Це – система різних учбових, ділових, розважальних і психотерапевтичних ігор, які застосовуються в різних сферах життєдіяльності людей.

Як уже зазначалось, ці системи ігрових форм культури досліджуються різними науковими напрямками під своїм кутом зору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аникеева Н. П. Воспитание игрой / Н.П.Аникеева. – М., 1987.
2. Выготский Л. С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка // Вопросы психологии. – 1966.
3. Гнатко М. М. Структура обдарованості та засадничі принципи роботи з обдарованими дітьми // Обдарована дитина. – 1998. – № 4. – С. 2-5.
4. Григорьев В. М. Педагогическое руководство игровой деятельностью подростков: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1984.
5. Додонов Б. Н. В мире эмоций. – К., 1987.
6. Доротюк В. І. Індивідуальна своєрідність творчо обдарованої дитини // Обдарована дитина. – 2000. – № 1. – С. 15-17.
7. Красноголов В. О. Методи навчання обдарованих дітей // Обдарована дитина – 1999. – №2. – С. 18-25.
8. Кульчицька О. І. Творчі здібності та особливості їх прояву в дитячому віці // Обдарована дитина.– 2000. – № 3. – С. 6-10.
9. Лейтес Н. С. Способности и одаренность в детские годы. – М.: Знание, 1984. – 79 с.
10. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. – М.: МГУ, 1981.
11. Ломов Б. М. Методологические и теоретические проблемы психологии. – М., 1984.
12. Моляко В. А., Кульчицкая Е. И., Литвинова Н. И. Творческая одаренность детей: [метод. рекоменд.]. – К.: Знание, 1991. – 28 с.
13. Моляко В. А. Система творческого тренинга. КАРУС // Обдарована дитина. – 2000. – № 1. – С. 36-41.
14. Моляко В. О. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості // Обдарована дитина. – 1998. – № 1. – С. 3-5; № 2. – С. 2-6.
15. Моляко В. О. Напередодні ери обдарованості // Обдарована дитина. – 2000. – № 1. – С. 2-4.
16. Москаленко В. В. Культура и деятельность как факторы социализации: Автореф. дис. ... док. филос. наук. – К., 1988.
17. Москаленко В. В. Понятие способностей // Диалектика превращения труда в первую жизненную потребность. – К.: Наукова думка, 1987.
18. Москаленко В. В. Способности. Философская энциклопедия. – Т. V. – Советская энциклопедия. – 1970.
19. Москаленко В. В. Социализация личности. – К., 1986. – 200 с.

20. Москаленко В. В. Социологический аспект проблемы способностей: Автор. дис. ... канд. филос. наук. – Одесса, 1967. – 22 с.
21. Платонов К. К. Проблемы способностей. – М.: Наука, 1972.
22. Теплов Б. М. Проблемы индивидуальных различий. – М., 1961. – 535 с.
23. Хейзинга Й. Homo ludens. В тени завтрашнего дня. – М., 1992.
24. Чернявська Л. Н. Психологічна підтримка творчості учнів // Обдарована дитина – 1999. – № 4. – С. 17-23.

Москаленко В. В. ИГРА КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОЙ ОДАРЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ

В статье рассматривается творческая сущность игровой деятельности, утверждается, что игровая деятельность направлена на развитие одарённости личности.

Ключевые слова: одарённость, способности, творчество, игровая деятельность, формы культуры.

Moskalenko V.V. GAME AS A FACTOR OF PERSONALITY CREATIVE GIFTEDNESS DEVELOPMENT

Creative content of a game activity is considered in this article. The author approves that a game activity directs on the progress of personal gifts.

Keywords: gifts, abilities, game activity, forms of culture.

УДК 159.923.2

Новицька О. В. (м. Київ)

**ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ
МУЗИКАНТА-ВИКОНАВЦЯ**

У статті розглядається питання щодо ролі предмету «Загальне фортепіано» у формуванні особистості музиканта-виконавця. Провідне місце у системі загального музичного розвитку та професійного становлення повинне відводитися проблемам формування усвідомленої внутрішньої зацікавленості студента у своєму розвитку та зміцнення мотиваційного компонента у структурі особистості. Аналізуються перспективи особистісного та професійного росту музиканта (в особливості початківця), можливості його становлення та самоствердження під час цілеспрямованого оволодіння навичками гри на фортепіано.

Ключові слова: особистість, розвиток, цілеспрямоване виховання та навчання, мотивація, саморозвиток, оволодіння навичками, «Загальне фортепіано», музикант-виконавець.

Постановка проблеми. Той факт, що мистецтво, а саме музичне мистецтво, здатне керувати людьми та безпосередньо впливає на кожного окремо взятого індивіда вже давно є аксіомою. Вивчення ролі музики та загального музичного розвитку у становленні особистості є темою, що обговорюється та вивчається як на рівні звичайного дилетанта, так і в осередку науковців. Загальний рівень духовного та етичного виховання людини, особливо, музиканта, багато у чому базується на його естетичних уподобаннях, які, у свою чергу, мають бути безпосередньо пов'язаними з особливостями виховання та навчання людини у певному соціальному осередку.

Об'єкт статті – становлення особистості музиканта-виконавця у процесі навчання.

Предмет статті – роль предмету «Загальне фортепіано» у формуванні особистості музиканта.

Мета статті: